

Δεύτερο Γράμμα στη Μητέρα (1972)

Δέν εἶμαι βέβαιος ἂν δὲ θὰ ἐπαναλάβω
 πράγματα πού σοῦ εἶπα κατὰ κάποιο τρόπο
 στό προηγούμενο γράμμα μου, μητέρα,
 γιατί δέν εἶν' εὐκολο πιά νά τά ξεχωρίζω αὐτά,
 τίποτα πιά δέν εἶν' εὐκολο νά ξεχωρίζω.
 Ἐλλάζουν ὅλα διαρκῶς μορφή, μητέρα,
 ὅλα διαρκῶς μεταμφιέννυνται, μητέρα,
 ἀναπεριβάλλονται,
 κυμαίνονται,
 ἀναστρέφονται,
 ἀσταθοῦν,
 περιδινοῦνται
 καί τὰ καινούργια δέν εἶναι καινούργια,
 καί τ' ἄγνωστα δέν εἶν' ἄγνωστα,
 καί τὰ σχήματα δέν εἶναι σχήματα,
 κ' οἱ ἀποστάσεις δέν εἶν' ἀποστάσεις,
 κ' οἱ ἀποστάσεις δέν ἀφίστανται
 κ' ἐρωτοτροποῦν
 ἴδια κι' ἀπαράλλαχτα σάν τή βουνοσειρά τῆς Κερύνιας
 πού σήμερα τήν ἀγγίζεις μέ τό χέρι σου,
 πού σήμερα σκύβει ἀπάνω ἀπ' τό σπίτι σου,
 πού σήμερα εἶναι γατούλα στά πόδια σου,
 κι' αὔριο εἶναι μίλια μακρὰ,
 σάν τήν ἀνεξήγητη, λέω, βουνοσειρά τῆς Κερύνιας
 πού σήμερα εἶναι
 κι' αὔριο δέν εἶναι,
 πού σήμερα εἶναι
 κι' αὔριο δέν ξέρουν, δέν ἄκουσαν,
 πού σήμερα ἔχει ὄνομα
 κι' αὔριο δέν ἔχει,
 κ' ἐνίστανται πιά οἱ γεωγραφικοὶ χάρτες
 καί σαστίζουν
 καί διαμαρτύρονται
 καί δέν ἐμπιστεύονται.
 Σάν τήν ἀνεξήγητη, λέω, βουνοσειρά τῆς Κερύνιας
 πού ἄλλα χαρτιά σοῦ δείχνει σήμερα κι' ἄλλα αὔριο,
 πού ἰσοπεδώνεται κι' ἀνεβοκατεβαίνει
 κ' ἐπανέρχεται καί δέν ἐπανέρχεται,
 πού κρεμᾶ τ' ἀνεύθυνο κουδούνι στό λαιμό,
 πού κρεμᾶ κουδούνι καί μυρσίνι στό λαιμό
 καί πηλαλᾶ κορφή καί σύγνεφο,
 κι' ἀνεμίζει κορφή καί σύγνεφο,

κι' άνεμίζει κορφή και μαντήλι,
κι' άνεμίζει κορφή και χλωρό μαντήλι,
κι' άνεμίζει κορφή και μαντήλι χαράς,
κι' άνεμίζει κορφή και μαντήλι χωρισμοῦ
και δέν άνεμίζει κορφή και μαντήλι χαράς,
και δέν άνεμίζει κορφή και μαντήλι χωρισμοῦ
γιατί δῆθεν τὸ μαντήλι χωρισμοῦ
έπιμηκύνεται στη θάλασσα,
γιατί δῆθεν τὸ μαντήλι χωρισμοῦ
έπιθραδύνεται στη θάλασσα,
και ταξιδεύει και δέν ταξιδεύει,
και σφυρίζει έλιά,
και σφυρίζει χαρουπιά,
και σφυρίζει πεῦκο και κυπαρίσσι
και γυρνᾷ έδῶθε και σφυρίζει μπάτη κι' άρμούρα
και γυρνᾷ εκείθε και σφυρίζει κάμπο κι' άχνα
Αύγουστιάτικη,
και σφυρίζει ψέμα και παραμύθι,
και σφυρίζει μικρή άλήθεια
και σφυρίζει πικρή άλήθεια
και πικρὸ νερὸ και πικροδάφνη.

Τρίτο Γράμμα στη Μητέρα (1980)

Μητέρα, ἂν τὸ βρῆς βαρὺ τὸ γράμμα μου,
εἶναι ποὺ σκύβει ἀπάνω του ὁ Πενταδάχτυλος φορτωμένος Τοῦρκο,
ἂν τὸ βρῆς ἀσήκωτο,
εἶναι ποὺ γονατίζει ἀπάνω του ὁ Πενταδάχτυλος φορτωμένος Τοῦρκο.

Θὰ τᾶχης μάθει αὐτά, μητέρα,
θᾶχης μάθει γιὰ τὸν Πενταδάχτυλο.

Λοιπὸν, τὰ μεσημέρια ἀκούγονται κάτι παράξενες φωνές,
λοιπὸν, τὰ μεσημέρια ἀκούγονται κάτι ξερὰ τριξίματα
σὰ νὰ ξεκολλοῦν βράχοι ἀπ' τὴν κορφή τοῦ Κυπαρισσόβουνου.

Καὶ τὶς νύχτες βογγᾶ στὶς πλαγιές του
τὸ αἷμα τῶν σκοτωμένων παιδιῶν
καὶ κυλᾶ στὶς κρεββατοκάμαρές μας
καὶ καταβρέχει τὰ βιβλία μας
καὶ καταβρέχει τοὺς στίχους μας
καὶ καταβρέχει τὴν ἀναπνοή μας
καὶ τσαλαβουτᾶν τὰ πόδια
καὶ τσαλαβουτᾶ ἡ καρδιά
καὶ τσαλαβουτᾶ τὸ μυαλό.

Κ' εἶναι τὸ νησι μικρό, μητέρα,
καὶ τὰ παιδιά ἔρχονται μὲ τὰ ὀνόματά τους,
καὶ τὰ παιδιά εἶν' ὁ Νικόλας κι' ὁ Κύπρος κι' ὁ Γιαννάκης,
καὶ τὰ παιδιά εἶν' ὁ φίλος τοῦ γιοῦ μας
καὶ τὸ γειτονόπουλό μας
κι' ὁ οἰκοδόμος στὸ πλαινὸ γιὰπὶ
κι' ὁ νεαρὸς γελαστὸς συνάδελφος στὸ Ἵπουργεῖο,
καταλαβαίνεις;

Τὶς νύχτες τρία παράξένα ματωμένα φῶτα
μᾶς σημαδεύουν ἀπ' τὶς πλαγιές του, μητέρα,
τρία παράξένα ματωμένα φῶτα
μᾶς σημαδεύουν ἀπ' τὴν κουκούλα του.

Ναί, μητέρα, τὴν κουκούλα του,
αὐτὴ τὴν ἴδια φοβερὴ μαύρη κουκούλα
ποῦ φοροῦσαν οἱ καταδότες στὴν Ἐπανάσταση
καὶ λαμπύριζαν παγωμένα τὰ μάτια τους μέσ' ἀπ' τὶς δυὸ τρύπες
ὅταν σήκωναν τὸ χέρι νὰ μᾶς δείξουν.

Στοιχίωσε, μητέρα, στοιχίωσε, σοῦ λέω, ὁ Πενταδάχτυλος
καὶ δὲν ξέρω, τὸν μισήσαμε, τὸν μισήσαμε.

Τὸν μισήσαμε χωρὶς νὰμποροῦμε νὰ τὸ ποῦμε, μητέρα,
γιατὶ πῶς νὰ τὸ ποῦμε ποῦ χιλιάδες ἄλλοι ἐλπίζουν
νὰ κρύβη στὶς σπηλιές του τοὺς «ἀγνοοῦμένους» τους,
ποῦ χιλιάδες ἄλλοι κρεμάστηκαν ἀπάνω του καὶ περιμένουν;
Καὶ πῶς νὰ τὸ ποῦμε ποῦ μπορεῖ νᾶν' ἀλήθεια,
πῶς νὰ τὸ ποῦμε ποῦ μπορεῖ αὔριο, ποῦ μπορεῖ μεθαῦριο

να πρέπει να τον ἀγκαλιάσουμε καὶ να κλάψουμε ἀπὸ χαρά,
ναί, μητέρα, να τον ἀγκαλιάσουμε μ' αὐτὴ τὴ μικρὴ ἀγκαλιά, μὴ δυσπιστῆς,
ἀκριβῶς μ' αὐτὴ τὴ μικρὴ ἀγκαλιά.
Εἶναι ἓνα μεγάλο πρόβλημα ὁ Πενταδάχτυλος, μητέρα.
Στὸ κάτω-κάτω τὸ Μόρφου δὲν τὸ βλέπουμε,
στὸ κάτω-κάτω τὴν Κερύνια δὲν τὴ βλέπουμε,
τὴν Ἰ Αμμόχωστο δὲν τὴ βλέπουμε,
ὅμως αὐτὸς εἶν' ἐκεῖ ἀπέναντί μας
ὅμως αὐτὸς εἶναι διαρκῶς ἐκεῖ ἀπέναντί μας
καὶ μᾶς κυτᾶζει
καὶ μᾶς κυτᾶζει μ' ἓνα τρόπο,
καὶ κάθεται βραχνὰς καὶ μολύβι στὸ στήθος μας,
ὅμως αὐτὸς εἶν' ἐκεῖ ἀπέναντί μας
καὶ δὲ μπορεῖ να κρυβῆ σὰν τὸ Μόρφου,
καὶ δὲ μπορεῖ να κρυβῆ σὰν τὴν Κερύνια
καὶ σὰν τὴν Ἰ Αμμόχωστο.
Καὶ λέει: «Λοιπόν»;
Καὶ μᾶς ρωτᾷ: «Λοιπόν»;

Είναι δύσκολο, μητέρα, νὰ πιστέψουμε
πὼς μᾶς τοὺς ἔφερε ἡ θάλασσα τῆς Κερύνιας,
εἶναι δύσκολο νὰ πιστέψουμε
πὼς μᾶς τοὺς ἔφερε ἡ ἀγαπημένη θάλασσα τῆς Κερύνιας,
εἶναι δύσκολο νὰ πιστέψουμε
πὼς μᾶς τοὺς ἔφερε τὸ «Πικρὸ Νερὸ» τῶν νεανικῶν μας ἐκδρομῶν.
Αὐτὴ τὴν ἔννοια εἶχαν, λοιπόν,
ἐκεῖνες ὅλες οἱ κόκκινες ροδοδάφνες του,
αὐτὸς ὁ οἰωνὸς ἦταν, λοιπόν,
ἐκεῖνες ὅλες οἱ κόκκινες ροδοδάφνες του,
αἷμα, λοιπόν, προοιῶνιζαν,
αὐτὸ τὸ τρυφερό, κελαϊδιστὸ αἷμα προοιῶνιζαν;
Μητέρα, εἰσήλασαν ἀπ' τὸ μέρος ποὺ ξαγρυπνούσαμε μὲ τὶς κιθάρες,
ἀπ' τὸ μέρος ποὺ γράψαμε τὸ πρῶτο μας ἐρωτικὸ γράμμα,
ἀπ' τὸ μέρος ποὺ μᾶς χαμογέλασαν οἱ πρῶτοι στίχοι,
μπορεῖς νὰ διανοηθῆς;

Καὶ ξέρεις, μητέρα, δὲ μετανοιῶνουμε, βέβαια,
γιὰ τὸ κλάμα ποὺ κλάψαμε στὸ « Ἡμερολόγιο τῆς Ἄννας Φράνκ»
(θὰ ξανακλαίγαμε καὶ τώρα),
δὲ μετανοιῶνουμε ποὺ πολεμήσαμε ἐκείνους ποὺ τὸ προκάλεσαν
(θὰ τοὺς ξαναπολεμούσαμε καὶ τώρα)
ὁμως σκέψου πὼς μᾶς τοὺς ἔστειλε ἓνα ἀπ' τὰ παιδιὰ ποὺ γλύτωσαν,
σκέψου πὼς μᾶς τοὺς ἔστειλε
ἓνα ἀπ' τὰ παιδιὰ ποὺ βοήθησε ὁ Θεὸς
ν' ἀποφύγουν τὴν τύχη τῆς Ἄννας.
Σκέψου.

Μητέρα, θυμᾶσαι τὸ σχολεῖο σου στὸ Μόρφου,
θυμᾶσαι τὶς τρέλλες ποὺ μοῦ περιέγραφες;
Σ' αὐτὸ τὸ σχολεῖο εἶναι τώρα ἐγκλωβισμένες οἱ συμμαθήτριές σου,
τριγυρισμένες ἀπ' τὰ παλιὰ θρανία μὲ τὶς παιδικὲς γρατσοουνιές,
τριγυρισμένες ἀπ' τοὺς παλιοὺς χάρτες
ποὺ σᾶς ὑπέβαλλαν τὴ μαγεία τῶν μακρυνῶν ταξιδιῶν,
τριγυρισμένες ἀπ' τοὺς μαυροπίνακες
ποὺ γράψατε τὰ πρῶτα σας γράμματα.
Κ' εἶναι ξαπλωμένες στὸ πάτωμα καὶ κυτᾶν τὸ ταβάνι,
εἶναι ξαπλωμένες στὸ πάτωμα
καὶ τίποτα δὲ θέλουν πιά παρὰ νὰ πεθάνουν,
τίποτα δὲ θέλουν πιά παρὰ νὰ πεθάνουν.
Εἶν' ἀκριβῶς ἔτσι ὅπως σοῦ τὰ λέω, μητέρα, μὴ μὲ διακόπτης.
Οὔτε ξέρω ἂν ἦταν σύμπτωση ἢ σκόπιμο τὸ σχολεῖο, μὴ μὲ ρωτᾶς.
' Απλῶς σοῦ ἀφηγοῦμαι.

ε

Μητέρα, νᾶξερεις τί τρυφερὰ ἀμούστακα παιδιὰ
ἔστειλαν ν' ἀντιμετωπίσουν τὰ τάνκς καὶ τ' ἀεροπλάνα
καὶ τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Ἀμερικάνους καὶ τοὺς Ἑγγλέζους κι' ὅλους.
Καὶ τᾶστειλαν ἄοπλα, μητέρα,
τᾶστειλαν μὲ τὶς σφεντόνες, μητέρα, δὲν ὑπερβάλλω.
Σφεντόνες ἐκεῖνα ὅλα ποὺ μᾶς ἔλεγαν, μητέρα,
ἀπάνω στὶς σφεντόνες κοιμόμαστε,
μὲ τὶς σφεντόνες κομπάζαμε,
μὲ τὶς σφεντόνες ἀναπετούσαμε σημαῖες καὶ διπλωματούσαμε.

Ἄν μᾶς ἔβλεπες, μητέρα, ὅταν ἦρθε τὸ κακό,
 ἄν μᾶς ἔβλεπες πῶς περιμέναμε τὴν Ἑλλάδα!
 Ποτὲ φρυγμένη γῆ Αὐγούστου
 δὲν περιμένε ἔτσι τὰ πρωτοβρόχια,
 ποτὲ πνιγόμενος δὲν ψηλάφησε ἔτσι γιὰ ἓνα σανίδι,
 ποτὲ ἐτοιμοθάνατο παιδί δὲν ἀναζήτησε ἔτσι τὸ χέρι τῆς μάνας του.
 Οἱ πηγὲς σταμάτησαν ν' ἀφουγκραστοῦν τὰ βήματά της,
 τὸ Τρόοδος στάθηκε στὶς μύτες τῶν ποδιῶν νὰ τῆ δῆ στὸν ὀρίζοντα.
 Τὴν περιμέναμε μέσ' ἀπ' τοὺς καπνοὺς καὶ τὶς φλόγες τῆς Κοιλιάδας τῶν Κέδρων,
 τὴν περιμέναμε ἀπ' τὸ ξάγναντο τοῦ Τρίπουλου,
 τὴν περιμέναμε βουτηγμένοι ὡς τὸ λαιμὸ
 στὴ θάλασσα τῆς Κερύνιας,
 συγκρατούσαμε τὸ ξεψύχισμά μας νὰ μᾶς προφτάξῃ.
 Φυλλομετρούσαμε τὴν Ἱστορία της,
 φυλλομετρούσαμε σὰν εὐαγγέλιο τὴν Ἱστορία της
 — «νὰ ἐδῶ κ' ἐδῶ κ' ἐδῶ» —
 καὶ τὴν περιμέναμε,
 κι' «ὄχι, δὲ μπορεῖ νὰ μὴν ἔρθῃ», λέγαμε,
 κι' «ὄχι, δὲ γίνεται νὰ μὴν ἔρθῃ», λέγαμε
 κι' ὅπου νᾶναι ἄκου τὴν μὲ τοὺς Σπαρτιάτες της
 καὶ τὰ «Ἵπὸ σκιάν» καὶ τὰ «Μολῶν λαβὲ» καὶ τὸν «Ἀέρα»,
 κι' ὅπου νᾶναι ἄκου τὴν!
 Καὶ πραγματικὰ μιὰ νύχτα ἔφτασε τὸ μήνυμα πῶς ἡ Ἑλλάδα ἦρθε.
 Τὴ νύχτα ἦταν ἐκείνη, μητέρα,
 τί ἀντίλαλος ἦταν ἐκεῖνος,
 τί βουητὸ ἦταν ἐκεῖνο ποὺ σάρωσε τὸ νησί!
 Ἄγκυλιστήκαμε κλαίγοντας καὶ πηδοῦσαμε
 καὶ φιλιόμαστε καὶ νοιώσαμε ρίγη νὰ μᾶς περιλουθοῦν
 καὶ τὰ στήθια μας φούσκωναν νὰ διαρραγοῦν
 κ' ἡ καρδιά μας κτυποῦσε νὰ τῆς ἀνοιξοῦμε νὰ βγῇ.
 Οἱ χαροκαμένοι ξέχασαν τὰ παιδιὰ τους
 καὶ τοὺς ἀδερφοὺς καὶ τοὺς πατέρες
 κ' ἔκλαιγαν γιὰ τὴν Ἑλλάδα πιά,
 κ' ἔχασκαν μ' ἓνα γελόκλαμα.
 Κ' ἔλεγαν οἱ δασκάλοι «Εἶδατε;»,
 καὶ λέγαμε ὅλοι «Εἶδατε;»
 Ὡσπου τὴν ἄλλη μέρα πέσαμε ὡς τὸ βυθό,

ώσπου τήν ἄλλη μέρα πέρασε πέρα ἀπ' τὸ βυθό,
ώσπου τήν ἄλλη μέρα βούλιαξε τὸ Τρίπουλο, ώσπου τήν ἄλλη μέρα πισωπάτησε
σιωπηλὸ τὸ Τρόδος νὰ βρῆ βράχο νὰ καθήση,
ώσπου τήν ἄλλη μέρα γούρλωσε τὰ μάτια ἡ Αἴπεια,
ώσπου τήν ἄλλη μέρα γούρλωσαν τὰ μάτια οἱ Σόλοι καὶ τὸ Κούριο
κ' οἱ ἀγχόνες τῆς Λευκωσίας
γιατὶ ἡ Ἑλλάδα δὲν ἦρθε,
γιατὶ ἦταν ψεύτικο τὸ μήνυμα,
ψέμα ἡ Ἑλληνικὴ μεραρχία στὴν Πάφο,
γιατὶ μᾶς εἶπαν ψέμα οἱ οὐρανοὶ καὶ ψέμα οἱ θάλασσες
καὶ ψέμα τὰ χελιδόνια καὶ ψέμα ἡ καρδιά
καὶ ψέμα οἱ Ἱστορίες μας,
ψέμα, ὅλα ψέμα.
Εἶχε, λέει, ἄλλη δουλειὰ ἡ Ἑλλάδα,
εἶχε κάτι γιορτές, λέει, ἡ Ἑλλάδα,
κάτι πανηγυρισμούς,
κ' ἤμαστε καὶ μακριὰ καὶ δὲ μπορούσε, λέει,
λυπόταν, δὲν τὸ περίμενε,
εἰλικρινὰ λυπόταν,
εἰλικρινὰ λυπόταν πάρα πολύ.
Κ' οἱ δασκάλοι μας ἔσκυψαν ντροπιασμένοι,
καὶ τὰ «Ἐγχειρίδια» ἔσκυψαν ντροπιασμένα
κ' οἱ δασκάλοι μας τρέμουν τώρα πιά,
καὶ τὰ «Ἐγχειρίδια» τρέμουν τώρα πιά
ὅσο πλησιάζουν τὰ περὶ Θερμοπυλῶν καὶ τὰ περὶ Σαλαμίνας...
Δὲν κάνω ποίηση, μητέρα,
ἔχω ἀντίγραφα.